

Prof. Dr. Martin Tamcke

Universitatea Georg-August din Göttingen (Germania)

RELAȚIA DINTRE PREDAREA TEOLOGIEI ȘI PRACTICA RELIGIOASĂ LA CREȘTINII SIRO- ORIENTALI DIN QATAR (SECOLELE VI-VII)¹

Provincia bisericească Qatar (cunoscută în literatura siriacă sub numele „Beth Qatraye”), care a fost ridicată la rangul de mitropolie destul de târziu (în secolul al VII-lea), era una dintre cele mai importante și mai energice regiuni ale Bisericii Siro-Orientale² din Peninsula Arabică chiar și după cucerirea islamică. Totuși, în ceea ce privește extinderea teritorială a Bisericii de aici, numele „Qatar” cuprindea mai mult decât peninsula și statul care poartă astăzi acest

¹ Traducerea a fost realizată după studiul în limba engleză „The Relationship between Theological Teaching and Religious Practice by the East-Syrian Christians in Qatar (Sixth-Seventh Centuries)”, în vol. *Religious Culture in Late Antique Arabia. Selected Studies on the Late Antique Religious Mind*, Kirill DMITRIEV, Isabel TORAL-NIEHOFF (eds), în coll. *Islamic History and Thought*, vol. 6, Gorgias Press, Piscataway, 2017, pp. 89-102.

² Despre această Biserică, a se vedea: Wilhelm BAUM, Dietmar W. WINKLER, *Biserica Asiriană a Răsăritului. O scurtă istorie a creștinismului siro-oriental*, trad. A. Macar, în coll. *Historia Christiana*, vol. 8, Ed. Doxologia, Iași, 2020 [n.trad.].

nume³. La fel ca în episcopiile din jur (Beth Mazunaye, Prat d-Maišan, Rev-Ardaşir, Siraf), mai ales în actuala arie a Bahrainului, pescuitorii de perle și negustorii reprezentau un grup important între creștinii din Mitropolia Qatarului, lăsându-și amprenta asupra vieții bisericești⁴. Această regiune, deja condusă de un episcop în secolul al III-lea, era la o distanță considerabilă de centrul politic al Bisericii Siro-Orientale, aflat în Seleucia-Ctesifon, capitala Imperiului Sasanid, dar destul de aproape de centrul regiunii Persida (astăzi regiunea Fars, în sud-vestul Iranului, la Golful Persic), veche provincie a Bisericii Siro-Orientale aflată, în secolele VI-VII, în opoziție cu conducerea eclesiastică centrală din Seleucia-Ctesifon⁵. Circumstanțele privind plasarea Qatarului într-o anumită jurisdicție bisericească înainte să devină mitropolie (Mitropolia de Beth Qatraye), nu au fost explicate adecvat până acum, dar relația apropiată cu Persida și distanța considerabilă față de scaunul patriarhal era evidentă. Această situație i-a forțat pe patriarhii siro-orientali să facă mari eforturi pentru a păstra această provincie sub jurisdicția lor. Uneori, patriarhii înșiși trebuiau să pornească la drum și să caute încheierea unui acord cu capii Bisericii de acolo. În orice caz, relația rămâne în epocă una tensionată. Firește, existau forțe în regiune care

³ Din provincia bisericească Qatar/Beth Qatraye făceau parte Episcopia Dirinului, pe actuala insulă Tarout, Episcopia Maşmahigului, pe Insula actuală Muharraq din Arhipelagul Bahrain, și Episcopiile din Hagar (azi, al-Hasa) și Hatta (azi, al-Qaţif), situate pe coasta estică a Peninsulei Arabice, în zona numită Yamama. A se vedea: Ovidiu IOAN, *Muslimi und Araber bei Īshōʿyabb III. (649-659)*, în coll. *Göttinger Orientforschungen 1. Syriaca*, vol. 37, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2009, pp. 55-59.

⁴ A. AL-KHALIFA, M. RICE (eds), *Bahrain through the ages. The History*, Kegan Paul International, London, 1993, pp. 349-351.

⁵ Martin TAMCKE (ed.), *Christians and Muslims in Dialogue in the Islamic Orient of the Middle Ages. Christlich-Muslimisch Gespräche im Mittelalter*, în coll. *Beiruter Texte und Studien*, vol. 117, Ergon Verlag, Würzburg/Beirut, 2007, pp. 105-120; O. IOAN, *Muslimi und Araber...*, pp. 103-114.

erau evident mai apropiate de patriarhi decât de ierarhia Bisericii din regiunea Persida.

Sursele atribuie fondarea scaunului mitropolitan al Qatarului catolicos-patriarhului Ișoyahb al III-lea, dar nu putem exclude nici ipoteza că succesorul său, Giwargis (Gheorghe), ar putea fi fondatorul⁶. Stăpânirea arabă musulmană a dus, în timp, la o reducere puternică a numărului creștinilor siro-orientali din Peninsula Arabică, dar prezența lor poate fi observată acolo până în secolul al XI-lea⁷. În acea perioadă, Qatarul era singurul scaun mitropolitan pe teritoriul Peninsulei Arabice. Celălalt scaun care avea jurisdicție peste unele teritorii din peninsulă era cel din Insula Socotra.

Academiile teologice ale Bisericii Răsăritului (cum mai este numită Biserica Siro-Orientală)⁸ erau esențiale pentru învățământul teologic din teritoriile ei. Ele erau centre de erudiție, de metodologie hermeneutică și de precizie exegetică⁹. Cunoașterea Antichității clasice concentrată în această zonă era transformată până la urmă în

⁶ W.-G. YOUNG, *Patriarch, Schah and Caliph. A Study of the Relationship of the Church of the East with the Sassanid Empire and the early Caliphate up to 820 A.D. with Special References to Available Translated Syriac Sources*, Rawalpindi, Pakistan, 1974, p. 98. Giwargis a participat la sinodul din 676 ca mitropolit al Qatarului (Beth Qatraye).

⁷ S.-P. BROCK, „Syriac Writers from Beth Qatraye”, în: *Aram Periodical*, XI-XII (1999-2000), p. 95. A se vedea și lucrarea lui Jean Maurice FIEY, *Chrétiens syriaques sous les Abbassides, surtout à Bagdad (749-1258)*, (CSCO 420, Subsidia 59), Secrétariat du CorpusSCO, Louvain, 1980.

⁸ Altă denumire folosită în literatura academică pentru Biserica Siro-Orientală este Biserica Asiriană a Răsăritului. Denumirea oficială a ei este Sfânta Biserică Apostolică și Catholică Asiriană a Răsăritului [*n.trad.*].

⁹ Cf. J.-M. FIEY, *Nisibe, métropole syriaque orientale et ses suffragants des origines à nos jours*, (CSCO 388, Subsidia 54), Secrétariat du CorpusSCO, Louvain, 1977; Adam Howard BECKER, *Fear of God and the Beginning of Wisdom: The School of Nisibis and the Development of Scholastic Culture in Late Antique Mesopotamia*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2006; A.-H. BECKER (ed.), *Sources for the History of the School of Nisibis*, Liverpool University Press, Liverpool, 2008.

cultură siro-orientală. Uneori, aceste locuri de studiu s-au dovedit a fi punctele centrale pentru apariția unor provocări teologice serioase, de pildă atunci când erau încercate noi direcții care contrastau cu evlavia convențională și cu percepția de sine tradițională a Bisericii Siro-Orientale. Ele au câștigat destul de repede o reputație de leagăn al ereticilor. Un exemplu este cazul lui Henana, unul dintre cei mai proeminenți savanți ai școlii teologice din Nisibis, care a ținut Biserica sub propria baghetă, timp de o jumătate de secol, cu noile sale abordări teologice¹⁰.

Până astăzi, nici o astfel de academie teologică siro-orientală nu a putut fi identificată în Peninsula Arabică, cum era cazul pentru părțile mesopotamiene și iraniene ale Bisericii Răsăritului. Acesta este un lucru care provoacă multă mirare, întrucât este evident că Biserica avea în regiunea Beth Qatraye un mare potențial intelectual. Isaac de Ninive (Isaac Sirul), autor de la sfârșitul secolului al VII-lea care provenea din această zonă, ne-a lăsat un *corpus* substanțial de scrieri duhovnicești care au traversat granițele Bisericii Siro-Orientale, având un efect stimulator asupra tuturor marilor tradiții creștine din lume¹¹. Regiunea Qatar este și locul de proveniență al misticului Dadișo Qatraya (secolul al VII-lea), cel care a comentat

¹⁰ Henana din Adiabene († cca 610) a fost considerat de mulți contemporani ca fiind adept al lui Origen și simpatizant al învățaturii calcedoniene. Contestatarii săi i-au imputat părăsirea liniei tradiționale siro-orientale inspirată din teologia lui Teodor al Mopsuestiei și preferința pentru exegeza alegorică. Ca lider al Școlii teologice din Nisibis, el a determinat exodul unei mari părți a profesorilor și elevilor, nemulțumiți de opțiunile lui intelectuale. Biserica Siro-Orientală l-a atacat voalat și i-a contestat învățătura în cadrul sinoadelor dintre anii 585-612. A se vedea: Jeff W. CHILDERS, „Henana”, în: Sebastian P. BROCK et al. (eds), *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage: Electronic Edition*, <https://gedsh.bethmardutho.org/entry/Henana>, accesat la 11.08.2022 [n.trad.].

¹¹ Martin TAMCKE, *Gottesleben und Gotteslehre. Christliche und Islamische Mystik im Orient*, în coll. *Göttinger Orientforschungen. Syriaca*, vol. 38, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2010, pp. 107-116.

pe larg operele duhovnicești ale Părinților Deșertului și s-a așezat pe linia tradițiilor logico-filosofice ale lui Evagrie Ponticul¹². Mai mult decât atât, cei mai importanți comentatori ai Liturghiei Bisericii Răsăritului provin din Qatar (de pildă, Gabriel Qatraya și Avraam bar Lipeh Qatraya). Cu toate acestea, nimeni nu a reușit până acum să dovedească existența unei școli comparabile cu cea din Nisibis, deși potențialul intelectual al Qatarului și-a făcut simțită influența asupra unor teritorii vaste din Orientul Mijlociu.

În ceea ce privește moștenirea teologică consistentă a scriitorilor qatarezi, ne întrebăm astăzi despre circumstanțele în care aceștia au dezvoltat anumite concepții și despre cum le-au marcat acestea gândirea teologică.

Este evident că Beth Qatraye era o regiune caracterizată de prezența puternică a monahismului. Atitudinea monahilor față de Biserică este demnă de menționat. Aceștia nu doar că erau sub ascultarea ierarhiei din Persida și ar fi trebuit să urmărească agenda ei, dar acționau adesea fără să întrebe autoritățile Bisericii și clerul local. Această situație i-a plasat la mijloc, între membrii comunității creștine, care erau fideli patriarhului, și oficialii Bisericii locale, care se opuneau patriarhului. Poziția monahilor s-ar putea să fi fost determinată de trăsăturile mai noi ale monahismului local, care rezultaseră mai ales din reformele făcute de Avraam din Kașkar¹³, după cum indică Florence Jullien în teza ei de doctorat de la Universitatea din Paris¹⁴. Aceste poziții ale monahilor pot fi deduse din impactul

¹² Despre acest aspect și despre chestiunile prezentate în continuare, a se vedea: S.-P. BROCK, „Syriac Writers...”, pp. 85-96.

¹³ Despre acest călugăr siro-oriental și reforma monahală pe care a realizat-o, a se vedea monografia lui Sabino CHIALA, *Avva Avraam Sirul. Obștea sa și rânduielile Marii Mănăstiri*, trad. A. Teodorescu, în coll. *Philocalica Syriaca*, vol. 2, Ed. „Sfântul Nectarie”, București, 2020 [*n.trad.*].

¹⁴ Cf. Florence JULLIEN, *Le monachisme en Perse. La réforme d'Abraham le Grand, pères des moines de l'Orient*, (CSCO 622, Subsidia 121), Secrétariat du CorpusSCO, Louvain, 2008.

considerabil al celor mai proeminenți scriitori din regiune (care erau monahi), dar ele sunt și mai vizibile din scrisorile catolicos-patriarhului Ișoyahb al III-lea (jumătatea secolului al VII-lea). Deși corpul de scrisori ne oferă o perspectivă unilaterală – pentru că lipsesc scrisorile interlocutorilor patriarhului – acesta ilustrează lupta autorului pentru influență asupra monahilor, precum și neînțelegerile lui cu ierarhia bisericească din regiunea Qatarului. Teza de doctorat a lui Ovidiu Ioan compilează sursele principale și ne oferă informații despre procesele istorice din jurul cuceririi musulmane a acestei regiuni¹⁵. S-a dovedit deja foarte clar ce reprezentanți excelenți ai învățământului teologic erau monahii din această regiune: Isaac Sirul și Dadișo Qatraya erau amândoi monahi. Totuși nu s-a explicat suficient modul cum teologia și știința erau predate concret în mănăstiri, ori dacă putem vorbi chiar de o educație teologică formală organizată acolo.

În contrast cu această situație, în ultimul sfert al secolului al VI-lea chiar și reprezentanți ai ierarhiei Bisericii din Qatar păreau să aibă nevoie de informații elementare privind chestiuni teologice de bază și rânduieli liturgice ale Bisericii Răsăritului, motiv pentru care, după cum vom vedea mai jos, se adresau catolicos-patriarhului. Această situație sporește urgența de a răspunde următoarei întrebări: cum au reușit acești remarcabili teologi și comentatori ai Liturghiei să se dezvolte intelectual, în secolul al VII-lea, într-o regiune care părea să fie locul nimănui în ceea ce privește teologia? Având în vedere materialul bogat despre acest subiect, ne vom concentra asupra problematicii noastre din perspectiva complexă a relației dintre teologie și religiozitate.

Afirmația lui C.D.G. Müller cu referire la creștinii arabi că erau *tabula rasa* cu privire la teologie și învățătură și presupunerea lui că „ei trebuie să fi asumat și să fi cinstit tot ceea ce pătrundea îmbrăcat în haina sfințeniei impunătoare” exprimă semnificația substanțială

¹⁵ Cf. O. IOAN, *Muslims and Arabers...*, 2009.

a monahismului siro-oriental pentru Peninsula Arabică. Müller mai susține și faptul că, între creștinii din Peninsula Arabică, doar membrii Bisericii Siro-Orientale nutreau ambiții intelectuale serioase. Dar această situație, pe care Müller a atribuit-o religiozității din acea vreme, are nevoie de o analiză mai detaliată cu privire la situația concretă din Biserica Siro-Orientală¹⁶. Următorul prim exemplu ne poate duce cu greu dincolo de o schițare brută a circumstanțelor, dar ne ajută să punem, întrucâtva, în lumină situația existentă cu câteva decenii înainte de cucerirea islamică.

Iacob, episcopul insulei Dirin din Mitropolia Qatarului (Dirin este astăzi, probabil, Insula Tarout, din Golful Persic, situată în vecinătatea orașului saudit al-Qatif, nu departe de Arhipelagul Bahrain), s-a adresat printr-o scrisoare catolicos-patriarhului Ișoyahb I (581-595), care locuia în Seleucia-Ctesifon, capitala sasanizilor aflată în Mesopotamia. În răspunsul său¹⁷, patriarhul i-a confirmat episcopului că dragostea sa pentru Dumnezeu se vedește în dragostea pe care o arată față de oamenii care i-au fost încredințați spre păstorire¹⁸. În plus, patriarhul plasează preocupările episcopului nu neapărat

¹⁶ C.D.G. MÜLLER, *Kirche und Mission unter der Arabern in vorislamischen Zeit*, în coll. *Sammlung gemeinverständlicher Vorträge und Schriften aus dem Gebiet der Theologie und Religionsgeschichte*, vol. 249, J.C.B. Mohr, Tübingen, 1967, p. 19.

¹⁷ Pentru o prezentare introductivă a scrisorii de răspuns și reflecții despre relevanța ei ca sursă siro-orientală de la finalul secolului al VI-lea, a se vedea studiul lui: Andrei MACAR, „An East Syriac Patriarch of the Late 6th Century and His Christians in Eastern Arabia. Contextualization and Preliminary Remarks on the Letter of Ishoyahb I to Jacob of Dirin”, în vol. *De la lumina rugăciunii la teologia luminii. Aspecte ale cercetării doctorale actuale*, Pr. Viorel SAVA (ed.), în coll. *Studia Theologica Doctoralia*, vol. 14, Ed. Doxologia, Iași, 2022, pp. 532-544 [n.trad.].

¹⁸ Oscar BRAUN, *Das Buch der Synbados oder Synodicon Orientale*, trad. O. Braun, Philo Press, Stuttgart, 1900, p. 237; Jean Baptiste CHABOT (ed.), *Synodicon Orientaleou recueil de synodes nestoriens*, trad. J.B. Chabot, Publications de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres Paris, 1902, p. 424 (fr.), p. 166 (sir).

în domeniul religiozității, ci în cel al instrucției teologice. *Sfintele Scripturi* sunt cheia pentru învățăturile vieții - *Tora* pentru evrei și *Evangelia* pentru creștini¹⁹. Un om care este preocupat constant de dragostea pentru învățătură și încearcă să dobândească cunoștințe teologice – dar nu cu indiferență, ci cu grijă, nu într-un mod superficial, ci în adevăr, și nu doar prefăcându-se că face asta – un astfel de om poate ajunge să-i fie realmente plăcut lui Dumnezeu²⁰. Această afirmație fundamentală conferă studierii teologiei o semnificație religioasă. Strădania de a dobândi cunoaștere nu trebuie să fie separată de religiozitate, ci constituie un act religios în sine. Patriarhul îl consideră pe episcopul Iacob un teolog care reflectă în persoana lui aceste principii și depune eforturi, alături de cei care învață adevărul, să-i combată pe eretici²¹.

Deși cele 33 de întrebări pe care Iacob i le adresase în scrisoare (privind mai ales preoția și Liturghia) nu corespund intereselor patriarhului, care și-ar fi dorit să-i scrie despre rânduiala și disciplina Bisericii în general, după cum mărturisește în textul său, acesta admite că episcopul avea nelămuriri punctuale, concrete, și acceptă să le abordeze pe acestea. În continuare, patriarhul își subliniază propria autoritate teologică, reamintindu-i lui Iacob cele despre activitatea didactică pe care o desfășurase cândva la Școala teologică din Nisibis și despre scrierile sale teologice privitoare la Botez și Euharistie, publicate mai înainte²².

Este interesant modul destul de liber în care patriarhul se apleacă asupra acestor întrebări. Dintre cele 33 adresate de Iacob, în scrisoarea de răspuns rămân doar 20, întrucât patriarhul a decis să treacă

¹⁹ O. BRAUN, *Das Buch der Synhados...*, p. 238; J.-B. CHABOT, *Synodicon Orientale...*, p. 425 (fr.), p. 167 (sir.).

²⁰ O. BRAUN, *Das Buch der Synhados...*, pp. 238-239; J.-B. CHABOT, *Synodicon Orientale...*, p. 426 (fr.), p. 167 (sir.).

²¹ O. BRAUN, *Das Buch der Synhados...*, pp. 238-239; J.-B. CHABOT, *Synodicon Orientale...*, p. 426 (fr.), p. 167 (sir.).

²² O. BRAUN, *Das Buch der Synhados...*, p. 239; J.-B. CHABOT, *Synodicon Orientale...*, p. 426 (fr.), p. 167 (sir.).

peste unele dintre ele, dat fiind conținutul acestora²³: o parte aveau aceeași tematică și, prin urmare, patriarhul le-a discutat laolaltă, iar o altă parte au fost considerate de el prea simple și au fost neglijate, considerând că aproape oricine dintre creștinii inteligenți ai locului le putea da cu ușurință un răspuns (după cum spune în epilogul scrisorii)²⁴. Această afirmație din urmă a patriarhului ar putea fi înțeleasă de către unii ca o aroganță față de episcop, dar în același timp ea exprimă încrederea pe care liderul Bisericii Siro-Orientale o acorda autorităților bisericești locale. Amestecul de autoritate și parteneriat în studierea teologiei nu era deloc ceva neobișnuit, ci tocmai ceva foarte specific pentru teologia și evlavia Bisericii Siro-Orientale, pentru că se baza într-o mare măsură pe cultivarea unei relații extinse între profesori și elevi. Patriarhul era conștient că episcopul aștepta răspunsuri scurte la întrebările lui. El admite în fața episcopului Iacob că acest lucru este potrivit pentru autorii de canoane bisericești, cei care adăugau reglementărilor formulate și sancțiuni pentru cei care nu le respectau. Dar patriarhul preferă să urmeze obiceiurile profesorilor, care în scrierile lor se refereau la dovezi preluate din Scriptură și din natură și ilustrau esența și particularitățile subiectului pe care îl discutau. Scopul lor era să-l învețe pe cititor și să-i explice faptele într-un mod care i-ar facilita acestuia sporirea cunoașterii. În consecință, patriarhul Ișoyahb I oferă răspunsuri întrebărilor de interes practic ale episcopului, prin care cerea instrucțiuni simple pentru viața ecleziastică. Dar el nu-i livrează răspunsuri simple și autoritative în textul pe care i l-a trimis. Dimpotrivă, prin modul în care scrie, Ișoyahb I îi oferă episcopului Iacob al Dirinului o operă complet didactică, care încorporează preocupările față de viața religioasă din Dirin într-o reflecție teologică. Nu judecăm acum dacă episcopului i s-au dat asemenea răspunsuri

²³ O. BRAUN, *Das Buch der Synhados...*, p. 271; J.-B. CHABOT, *Synodicon Orientale...*, p. 450 (fr.), p. 191 (sir.).

²⁴ O. BRAUN, *Das Buch der Synhados...*, p. 271; J.-B. CHABOT, *Synodicon Orientale...*, pp. 450-451 (fr.), pp. 191-192 (sir.).

pentru că patriarhul a simțit că încă mai trebuia să fie instruit în teologie sau că dorința lui pentru răspunsuri scurte și expeditiv trebuia să fie corectată în favoarea unui discurs teologic. Factorul decisiv se poate să fi fost faptul că patriarhul privea domeniul instrucției ca aparținându-i lui, mai degrabă decât altor ranguri din Biserică. Nu doar cuvintele patriarhului și referința explicită la interesul episcopului pentru predare susțin această evaluare, ci și maniera în care își prezintă opera didactică episcopului. Acesta din urmă ar putea citi cele scrise și ar putea adăuga ce lipsește²⁵. Patriarhul afirmă foarte clar că nu ia în scrisoarea sa decizii autoritare pe baza puterilor sale sinodale. Mai degrabă dorește să acționeze așa cum se procedează în mod obișnuit într-o relație dintre „discipol” și „maestru”²⁶. Este mai puțin important dacă o relație de tipul profesor-student între cei doi corespondenți reprezenta baza dialogului sau nu. În orice caz, această lucrare didactică transmisă până la noi documentează faptul că învățăturile teologice specifice Bisericii Răsăritului erau prezente în regiunea viitoare Mitropolii de Beth Qatraye.

Documentul care a supraviețuit nu are doar o importanță teologică, ci este și mărturia existenței unui anumit dialog teologic între centrul Bisericii Siro-Orientale și o episcopie aflată departe de el, chiar dacă patriarhul a considerat întrebările episcopului ca fiind prea pragmatice și chiar dacă știm despre ele și despre poziția episcopului exclusiv din textul patriarhului. Într-adevăr, întrebările se ocupă de chestiuni ca activitatea liturgică a preotului, atingând și subiecte precum împrumuturile de bani sau posibilitatea unei femei infertile de a se căsători²⁷. O secțiune întinsă este dedicată întrebărilor

²⁵ O. BRAUN, *Das Buch der Synhados...*, p. 271; J.-B. CHABOT, *Synodicon Orientale...*, pp. 450-451 (fr.), pp. 191-192 (sir.).

²⁶ O. BRAUN, *Das Buch der Synhados...*, p. 451 (fr.), p. 192 (sir.).

²⁷ O. BRAUN, *Das Buch der Synhados...*, pp. 240-270; J.-B. CHABOT, *Synodicon Orientale...*, pp. 428-449 (fr.), pp. 169-190 (sir.).

privind disputele care afectează viața Bisericii. Așadar episcopul Iacob al Dirinului aduce o mulțime de subiecte înaintea patriarhului. După cum am spus deja, patriarhul îi răspunde mai mult decât ca un lider al Bisericii care dă ordine, întrucât caută energic dialogul teologic. Dar istoria nu ne spune dacă episcopul Iacob a venit în întâmpinarea acestor așteptări și nici cum a răspuns invitației de a continua singur textul primit de la patriarh. În orice caz, faptul că pasiunea sa pentru aspectele teologice este confirmată de patriarh sugerează că ar fi putut să o facă. Dialogul teologic putea deci să înlocuiască deciziile autoritare ale unui sinod, substituind ordinele impuse prin inițiativă teologică asumată.

Pe parcursul secolului al VII-lea, situația din regiune s-a schimbat considerabil. Relația dintre catolicos-patriarh și mitropolitul Persidei era tensionată. Acest lucru a cauzat un joc de alianțe schimbătoare în regiunea bisericească Beth Qatraye, alături de o luptă pentru influență și pentru obținerea statutului de mitropolie²⁸.

Pentru o înțelegere aprofundată a situației din regiune avem la dispoziție mai multe scrisori ale catolicos-patriarhului Ișoyahb al III-lea (649-659) către reprezentanții Bisericii din Qatar, alături de actele sinodului condus de Giwargis, organizat în mai 676 pe Insula Dirin, prin care s-a pus capăt neînțelegerilor²⁹. Înainte de acest sinod, regiunea Qatar îi găzduise de mai multe ori pe liderii siro-orientali din Seleucia-Ctesifon, care au vizitat unele insule și comunități continentale din nord-estul Peninsulei Arabice și din Golful Persic. Acum, în mai 676, o decizie autoritară impusă prin canoane sinodale, ceea ce Ișoyahb I evitase cu bună știință, a devenit obiectivul principal al discuțiilor. Deși unele canoane fuseseră formulate și la

²⁸ O. BRAUN, *Das Buch der Synbados...*, pp. 332-333.

²⁹ O. BRAUN, *Das Buch der Synbados...*, p. 335; J.-B. CHABOT, *Synodicon Orientale...*, p. 482 (fr.), p. 216 (sir.).

sinoade siro-orientale precedente, reformele pentru credincioșii din acea regiune erau considerate absolut necesare³⁰.

Pe durata sinodului, participanții au dezbătut de mai multe ori despre teologie și viața religioasă. Particularitatea acestui sinod este evidențiată și de lista celor care au participat la el, care ne spune că s-au mai adunat acolo și toți episcopii Bisericii Răsăritului din partea de nord a Peninsulei Arabice (așadar ne oferă informații prețioase despre structura de organizare a Bisericii la sfârșitul secolului al VII-lea). Patriarhul și episcopii care au mers la sinod au stabilit drept scop al acestuia transmiterea „legii” către „turma” de credincioși care avea încredere în ei³¹. Cei descriși ca turme ale scaunului episcopal erau cei care „locuiesc în lumea sudică”³². Acest lucru ilustrează poziția patriarhiei care pare să fi fost similară cu modul în care episcopii din regiune se înțelegeau pe ei înșiși. În termeni geografici, regiunea reprezenta pentru participanți emisfera sudică a Bisericii așadar este vorba aici despre un sinod cu relevanță regională. Chiar și lista episcopilor semnatari reflectă caracterul local al deciziilor luate la acest sinod: între ei sunt Toma, episcopul Qatarului (Beth Qatraye), Ișoyahb, episcopul insulei Dirin, Serghie, episcop de Trihan (acesta este singurul sediu episcopal din afara arealului arab la Golful Persic), Ștefan, episcop al Omanului, Pusai, episcop al Hagarului, în centrul Bahrainului, și Shahin, episcop de Hatta, localitate aflată pe coasta estică a Arabiei³³.

³⁰ O. BRAUN, *Das Buch der Synhados...*, p. 335; J.-B. CHABOT, *Synodicon Orientale...*, p. 481 (fr.), p. 216 (sir.).

³¹ O. BRAUN, *Das Buch der Synhados...*, p. 335; J.-B. CHABOT, *Synodicon Orientale...*, p. 481 (fr.), p. 216 (sir.).

³² O. BRAUN, *Das Buch der Synhados...*, p. 335; J.-B. CHABOT, *Synodicon Orientale...*, p. 481 (fr.), p. 216 (sir.).

³³ O. BRAUN, *Das Buch der Synhados...*, p. 335; J.-B. CHABOT, *Synodicon Orientale...*, p. 481 (fr.), p. 216 (sir.). Braun a mai sugerat și faptul că *Mrwnāyē* ar trebui corectat și înlocuit cu *Māzūnāyē*. A se vedea: O. BRAUN, *Das Buch der Synhados...*, p. 335, nota 2. Corectarea este semnalată în mod similar pentru pasajele din textul lui Ișoyahb.

În eparhia lui, episcopul Omanului se confrunta cu mari mișcări de convertire de la creștinism la islam, iar acest proces începuse deja din timpul predecesorului său Giwargis. Motivul nu era presiunea religioasă exercitată de conducătorii musulmani, ci taxele pe care aceștia le cereau. După cum afirma patriarhul însuși, taxele stabilite de musulmani ajungeau să însemne jumătate din venitul total al unei familii non-musulmane. Creștinii trebuiau să plătească aceste sume pentru dreptul de a-și păstra religia³⁴. Neimpresionat de quantumul taxelor, catolicos-patriarhul a criticat convertirea determinată de constrângerile economice. El afirmă despre creștinii săi că renunțau prea ușor la credința moștenită, care le-ar fi adus viața veșnică, pentru a-și păstra jumătate din bunurile materiale. Abandonându-și credința – care fusese câștigată prin moartea martirică a numeroși creștini din întreaga lume – ei s-au dovedit a fi incapabili să-și sacrifice jumătate din avere. Patriarhul a accentuat valoarea teologiei și a vieții creștine caracterizată prin evlavie în lupta sa împotriva numărului mare de convertiri. Alături de schisma provocată de episcopii arabi, care s-au ridicat împotriva patriarhiei din Mesopotamia, acest fenomen al apostaziei făcea necesară o nouă ordine, pe care fostul catolicos Ișoyahb al III-lea s-a străduit, în van, să o obțină. El a trebuit să accepte faptul că trimișii săi nu erau bine primiți în Arabia și că monahii care îi rămăseseră credincioși erau persecutați de episcopii locului. Participanții la sinod au discutat despre situația deplorabilă a creștinismului de acolo și au constatat că virtuțile și dragostea de

³⁴ Ișhō'yahb III, 11, 182/12, p. 251. Instituirea impozitelor fusese aprobată de patriarhul însuși, cel care le-a impus fără echivoc credincioșilor săi. Dar cei care sunt autorizați să ceară impozite trebuie, la rândul lor, să plătească taxe. Cf. Ișhō'yahb III, 1955, pp. 268-269/194. Despre sistemul taxelor în Oman, a se vedea: P.-K. HITTİ, *The Origins of the Islamic State. Being a Translation from the Arabic Accompanied with Annotations Geographic and Historic Notes of the Kitâb Futûh al-buldân, of al-Imam abu-l Abbâs Ahmad ibn Jâbir al-Balâdhuri*, Piscataway, 1916, p. 121. În Bahrain s-a făcut referire la jumătate dintre bunurile care erau date, prin denumirea „taxă pe bunuri, cereale și curmale”. Cf. P.-K. HITTİ, *The origins of the Islamic...*, p. 123.

Dumnezeu erau date „uitării din cauza instabilității spirituale și a suferințelor fizice”³⁵. Ei spun că Dumnezeu i-a dat omului o viață temporară și un trup muritor și i-a îngăduit slăbiciunii să-l stăpânească, pentru ca „cel ce trăiește o viață profund evlavioasă să-și ia răsplata prin multe eforturi”³⁶. Încă din vechime, legile au folosit acestor eforturi, mai întâi ca avertismente date lui Adam, care conduceau la frica de Dumnezeu, fiind apoi transmise de la Noe la Avraam și la Moise. Prin Moise, legile erau date „pentru poporul cel vechi, care este o umbră a tainei celui nou”. În cele din urmă, apariția Celui iubit al lui Dumnezeu a adus Evanghelia, cu legile ei care transcend lumea fizică și ne arată calea spre Rai³⁷. El a fost urmat apoi de apostolii, preoții și învățătorii epocilor următoare. Folosirea toposului teologic „lege” reprezintă o referință comparativă la felul în care evreii au înțeles și au folosit Legea, care devine o categorie teologică folosită ca reacție la probleme religioase și etice. Au rezultat de aici trei pași evidenți privind tensiunea dintre teologie și religiozitate. În primul rând, instabilitatea spirituală este privită ca fiind complet devastatoare din perspectivă dogmatică, ca o lipsă de fidelitate și cinste față de credința cuiva. Spiritul ezitant al rezidenților din Qatar este privit ca o slăbiciune, nu ca adaptabilitate sau flexibilitate. Prin urmare, o astfel de slăbiciune este inclusă în strădaniile religioase ale credincioșilor și împotriva ei trebuie luptat cu ajutorul legii. Părinții care s-au adunat la sinod nu au considerat legile ca fiind nealterabile, ci ca ceva ușor de adaptat unor contexte diferite. Caracterul schimbător al slăbiciunii omenești a solicitat întotdeauna reforme potrivite pentru relațiile dintre oameni și dintre țări, care să răspundă noilor provocări și nevoi – reforme care trebuie să

³⁵ O. BRAUN, *Das Buch der Synhados...*, p. 334; J.-B. CHABOT, *Synodicon Orientale...*, p. 480 (fr.), p. 215 (sir.).

³⁶ O. BRAUN, *Das Buch der Synhados...*, pp. 333-334.

³⁷ O. BRAUN, *Das Buch der Synhados...*, p. 334; J.-B. CHABOT, *Synodicon Orientale...*, p. 481 (fr.), p. 215 (sir.).

fie și consemnate în scris³⁸. Așadar premisa majoră a sinodului era faptul că episcopii care s-au adunat acolo trăiau în circumstanțe noi în episcopiile lor, având nevoie de legi noi pentru a pune totul în ordine. Această nevoie de flexibilitate în fața noilor circumstanțe devine posibilă când este privită în lumina sfârșitului lumii.

În observațiile lor, participanții la sinod nu au luat în seamă contradicția dintre măsurile necesare pentru emiterea de legi și iminentul sfârșit al lumii. Ierarhii au subliniat explicit faptul că erau nevoiți să-și exercite autoritatea de lideri ai Bisericii în vremuri de restriște – timpurile grele ale sfârșitului lumii³⁹. În epocile de decădere, oamenii iubitori de Hristos din Sudul lumii, adică din scaunele episcopale ale Arabiei, aveau nevoie de o renaștere și de legi revizuite, astfel încât să poată rămâne „în limitele vieții evlavioase”. În acest caz, studiul teologiei servește religiozitatea care pare a fi în pericol și trebuie apărută. Efortul teologic, oricât de creativ ar fi, are un caracter reactiv. Dar reacția este cauzată de o provocare văzută ca fiind prea mare. Ierarhii de atunci ai Bisericii din Arabia au trebuit să lupte cu spatele la zid împotriva schimbărilor provocate de cuceritorii musulmani în viața socială și religioasă a creștinilor care locuiau într-o lume musulmană. Reorganizarea s-a concentrat mai ales asupra practicii religioase.

Catolicos-patriarhul Ișoyahb al III-lea și episcopii de la sinodul convocat de mitropolitul Giwargis de Beth Qatrayeau au prezentat ca trăsătură esențială a creștinismului arab deficiența. Deja Ișoyahb al III-lea ceruse o consolidare a eforturilor didactice, iar sinodul organizat de Giwargis avea același țel. Activitățile de educare teologică sporesc. În fiecare duminică și la fiecare sărbătoare, toți preoții și învățătorii trebuie să vorbească despre credință în predicile și în

³⁸ O. BRAUN, *Das Buch der Synhados...*, pp. 334-335; J.-B. CHABOT, *Synodicon Orientale...*, p. 481 (fr.), p. 216 (sir.).

³⁹ O. BRAUN, *Das Buch der Synhados...*, p. 335; J.-B. CHABOT, *Synodicon Orientale...*, p. 481 (fr.), p. 216 (sir.).

discursurile pe care le adresează credincioșilor⁴⁰. În acest mod, viitorii profesori sunt mai bine instruiți, iar credincioșii sunt pregătiți pentru controverse cu cei de alte religii, care i-ar întreba despre credința lor. De vreme ce acești interlocutori erau priviți ca fiind eretici, nu este nicio îndoială că musulmanii sunt cei numiți „opozanți provocatori” chiar în primul canon⁴¹. În orice caz, episcopii au considerat că datoria lor era să țină obiceiurile străine departe de credincioșii lor.

Intenția principală a măsurilor practice convenite în timpul sinodului s-a dus către demarcația dintre creștini și mediul înconjurător. Prin urmare, au fost scoase în evidență mai ales diferențele, îndeosebi cele cu privire la cerințele pentru încheierea căsătoriilor. Femeilor creștine nu li se mai permitea să se căsătorească cu bărbați necreștini⁴². Bigamia era interzisă⁴³. Biserica era încă într-o perioadă înflo-

⁴⁰ A se vedea: *Canonul 1* al sinodului, dedicat integral chestiunii învățării. Cf. O. BRAUN, *Das Buch der Synhados...*, p. 336; J.-B. CHABOT, *Synodicon Orientale...*, p. 482 (fr.), p. 217 (sir.).

⁴¹ J.-B. CHABOT, *Synodicon Orientale...*, p. 483 (fr.), p. 217 (sir.). Lista marilor cărturari din regiune este impresionantă. În timpul dinastiei omeiade, o figură remarcabilă a fost Isaac de Ninive (Sirul), datorită scrierilor sale de spiritualitate (A. BAUMSTARK, *Geschichte der Syrischen Literatur. Mit Ausschluß der christlich-palästinischen Texte*, A. Marcus und E. Webers Verlag, Bonn, 1922, pp. 223-225). Mai târziu, scriitorul Dadisho Qatraya dă mărturie despre înțelepciunea monastică și mistică a regiunii Qatar/Beth Qatraye (A. BAUMSTARK, *Geschichte der Syrischen Literatur...*, pp. 226-227). În plus, Qatarul a produs și importanți interpreți ai Liturghiei (cum este, între alții, Gabriel Qatraya). Cei mai importanți autori au fost selectați de Sebastian Brock. A se vedea: S.-P. BROCK, „Syriac Writers...”, pp. 85-96.

⁴² Chestiunea privind căsătoriile a fost consemnată în *Canonul 13* (despre interzicerea căsătoriei unei femei fără consimțământul părinților ei, medierea prin cruce și binecuvântarea rostită de preot. A se vedea: O. BRAUN, *Das Buch der Synhados...*, pp. 343-344, în *Canonul 14* (despre interzicerea căsătoriilor dintre femeile creștine și bărbații necreștini, pp. 345-346) și în *Canonul 16* (despre interzicerea bigamiei, pp. 345-346).

⁴³ *Canonul 16* al sinodului – O. BRAUN, *Das Buch der Synhados...*, pp. 345-346; J.-B. CHABOT, *Synodicon Orientale...*, p. 489 (fr.), p. 224 (sir.).

ritoare, astfel că au trebuit făcute și reglementări pentru construcția de noi biserici⁴⁴. Pe lângă aceste soluții practice, s-a vorbit și despre viața evlavioasă: de exemplu, folosirea la vedere a crucii în cadrul cultului, ca mărturie a binecuvântării lui Dumnezeu în timpul ceremoniei de nuntă, era privită ca fiind obligatorie. Anumite conținuturi teologice, pe care adunarea episcopilor nu le considera protejate și evidențiate de practica religioasă locală, au devenit mai clare în anumite slujbe creștine. Ca o dovadă pentru existența neîntreruptă a comunității lor religioase, s-a acordat o importanță deosebită participării publice la slujbele bisericești⁴⁵. Nici „rugăciunea privată”, realizată fără participarea comunității, nici rugăciunile spuse rapid și secret nu erau suficiente. Mersul la biserică este privit ca un act de mărturisire a credinței. Era o obligație legală să mergi la biserică și să participi la slujbele din fiecare seară și dimineață. Excepții puteau fi făcute doar în cazuri de absolută necesitate. Rugăciuni tăcute în capele sau case private erau inacceptabile, deoarece nu ilustrau legătura cu comunitatea. Credincioșii trebuiau să rămână în biserică până când preotul dădea binecuvântarea finală.

Am văzut aici că Iacob al Dirinului așteptase, cândva, decizii autoritare ale unui sinod pentru remedierea unor probleme din episcopia pe care o păstora, dar s-a ales doar cu dialogul teologic dintre maestru și discipol. La câteva decenii după el, conducătorii Bisericii din aceleași locuri, împreună cu patriarhul, au folosit teologia pentru a explica măsurile canonice autoritare care trebuiau să reformeze viața religioasă și să contribuie la supraviețuirea Bisericii din Arabia. Astfel, teologia și-a arătat capacitatea de a face schimbări în viața religioasă.

Traducere din limba engleză de Drd. Iulia PETRARIU

⁴⁴ Canonul 2 al sinodului – O. BRAUN, *Das Buch der Synhados...*, pp. 336-337; J.-B. CHABOT, *Synodicon Orientale...*, p. 483 (fr.), p. 217-218 (sir.).

⁴⁵ Canonul 14 al sinodului – O. BRAUN, *Das Buch der Synhados...*, pp. 344-345; J.-B. CHABOT, *Synodicon Orientale...*, p. 488 (fr.), p. 224 (sir.).